

передумови для надійної роботи персоналу. Отже, доцільне використання низки психологічних особливостей ділового управлінського спілкування у роботі з персоналом сприятиме якомога ефективнішій та продуктивнішій його діяльності.

Література

1. *Бороздина Г. В.* Психология делового общения / Г. В. Бороздина. — Учеб. пособие. — М.: ИНФРА, 1998. — 222 с.
2. Короткий термінологічний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.info-library.com.ua/books-text-1273.html.
3. *Обозов Н. Н., Щёкин Г. В.* Психология работы с людьми: Советы руководителю / Н. Н. Обозов, Г. В. Щёкин. — Учеб. пособие. — 6-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 228 с.
4. *Столяренко Л. Д.* Психология делового общения и управления / Л. Д. Столяренко. — Изд. 4-е, дополненное и переработанное. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — 416 с.
5. *Щёкин Г.* Организация и психология управления персоналом: Учебно-методическое пособие / Георгий Щёкин. — К.: МАУП, 2002. — 832 с.
6. *Щёкин Г. В., Потапенко Т. М.* Основы психологического изучения личности работника / Г. В. Щёкин, Т. М. Потапенко. — К., 1991.
7. *Яновська О. Є.* Ділове спілкування як чинник результативності діяльності педагогічного колективу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / О. Є. Яновська. — К., 2009. — 20 с.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2010 р.

УДК 336.226.11;316.42

В. В. Близнюк, канд. екон. наук,
зав. відділом соціально-економічних проблем праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЗНИЖЕННІ МАЙНОВОГО РОЗШАРУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто фіскальну ефективність та соціальну справедливість податку на доходи фізичних осіб; обґрунтовано повернення до прогресивного оподаткування. Наведено розрахунки очікуваного майнового розширення населення

АННОТАЦИЯ. Автором проведена оценка фискальной эффективности и социальной справедливости пропорционального налога физлиц. Авторские расчеты доказали целесообразность перехода к прогрессивной шкале налогообложения.

ABSTRACT. The article deals with fiscal efficiency and social justice of flat income tax; propositions for further improvement of income tax system in Ukraine are provided.

Вступ. Принципи ефективності і справедливості є основою сучасних підходів до оподаткування доходів. З метою створення умов для економічного зростання податок з доходів має сприяти не лише збільшенню обсягів заощаджень, а й зменшенню майнового розшарування в країні.

Існує значна кількість напрацювань українських науковців у дослідженні справедливості та ефективності системи оподаткування в цілому та особистісного податкового навантаження зокрема. Значний вклад у дослідження значення податку з доходів фізичних осіб внесли вчені України: В. Л. Андрущенко, О. Д. Данилов, М. І. Карлін, В. Г. Корнус, Т. А. Коляда, А. І. Крисоватий, С. Лекарь, І. О. Луніна, В. М. Мельник, В. М. Опарін, Н. М. Ткаченко, А. М. Соколовська, В. М. Федоров, Н. Б. Фролова, С. І. Юрій та ін. Переважно роботи науковців присвячені виявленню сучасних тенденцій формування та реалізації фіскального механізму оподаткування доходів, їх адекватності можливостям платників податків та визначенні основних напрямів реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб. Дискусійним залишається проблема забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб та обґрунтуванні розмірів ставок з метою зменшення майнового розшарування населення.

Постановка завдання. Все це засвідчує важливість проведення дослідження та оцінки дієвості такого податку з точки зору зменшення доходної диференціації у суспільстві. *Метою* даної статті є аналіз ефективності виконання податку з доходів фізичних осіб своїх функцій та обґрунтування розміру диференційованих ставок оподаткування.

Результати. Згідно принципів класичної фінансової науки [5], податок з доходів фізичних осіб, передбачав, насамперед, наближення оподаткованого доходу до сукупного доходу індивіда. З іншого боку, податок з доходів повинен стимулювати переміщення основного податкового навантаження на заможні верстви населення завдяки встановленню неоподаткованого міні-

муму доходів та прогресивної шкали податкових ставок. В цілому це мало забезпечувати принципи ефективності та справедливості оподаткування.

У 80-х рр. в США дослідниками Р. Холлом та Е. Рабушкой [8] була запропонована інтеграційна система оподаткування доходів на основі пропорційного податку (Flat Tax). Концепція пропорційного податку Хола-Рабушки, на відміну від прогресивного податку, передбачала застосування єдиної уніфікованої ставки (single-rate tax). За визначенням О. Соколова, пропорційний податок це такий податок, податкова ставка якого є сталою, тобто не зростає та не знижується в залежності від розміру об'єкту оподаткування [4, с. 87]. В 50-х рр. XX ст. Н. Калдором [6, с. 131] було теоретично обгрунтовано доцільність оподаткування особистого споживання (видатків), що є більш нейтральним відносно стимулів для здійснення заощаджень і збільшення трудових зусиль, тобто не перешкоджає створенню умов для економічного зростання.

Надмірна диференціація в доходах населення та їх тінізація на теренах постсоціалістичних країн призвела до змін у податкових системах. У ряді європейських країн запроваджено єдину ставку податку з доходів фізичних осіб: у Литві, Латвії та Естонії відповідно 33, 25 і 26 відсотків, у Словаччині — 19 відсотків. У 2005—2006 рр. Естонія знизила ставку податку до 23 відсотків, Литва — до 27 відсотків. У решті країн — нових членів ЄС податок з доходів фізичних осіб має прогресивний характер, однак у ході його реформування ступінь податкової прогресії зменшувався внаслідок зниження величини ставок та зменшення їх кількості, зокрема, в Угорщині, Польщі та Чехії.

З початком світової фінансової кризи уряди країн запровадили податкові зміни в частині оподаткування доходів громадян. Так, в Індонезії прийнято рішення про зменшення щомісячних податкових відрахувань з доходів громадян у січні та червні 2009 р. на 25 %. Уряд Чилі скоротив суму податку на 15 % для громадян, які у 2008 р. отримали доходів менш ніж 100 тисяч чилійських песо — 3,4 тисячі доларів, а також знизив податки на 7 % для громадян, які мали дохід більш ніж 100 тисяч чилійських песо. Це дозволило залишити у розпорядженні підприємств текстильної промисловості додатково 731 мільйонів доларів. Такі дії влади є відчутною економічною та соціальною підтримкою цієї галузі, у якій переважно працюють китайські жінки. На фоні зменшення фінансового навантаження окремі країни ввели нові податки. Так, в Угорщині з 2010 р. запроваджено податок на нерухоме майно.

Ставка на нерухомість вартістю до 30 мільйонів угорських форинтів — 140 тисяч доларів — складає 0,25 %. Для нерухомості вартістю від 30 до 50 мільйонів — 0,35 %, для ще дорожчого майна — 0,5 %.

В Україні податок з доходів фізичних осіб належить до основних бюджетоутворюючих податків, його фіскальна ефективність порівняно з іншими досягла свого піку у 2003 р. та становила 5,12 % ВВП, протягом наступних двох років цей показник знизився, що пояснюється переходом на плоску шкалу оподаткування з одночасним зменшенням ставки цього податку. Але, починаючи з 2006 р. він відновив свої позиції у структурі бюджетних надходжень.

Запровадження з 2004 р. єдиної ставки податку з доходів фізичних осіб у розмірі 15 % (на період 2004 до 2007 рр. — 13 %), аргументувалось необхідністю «вивести з тіні» доходи, що не реєструються і, таким чином, збільшити надходження прибуткового податку до бюджету. Але реформа 2004 р. призвела до суттєвого зниження обсягу податкових надходжень до бюджету. Фактичний їх рівень у 2004 р. становив 13,2 млрд грн, а прогнозний без переходу до пласкої шкали — 16,5 млрд грн [1,3]. Деякі вчені прогнозували значні втрати бюджету через запровадження пропорційної ставки податку на рівні 13 %, але завдяки зростанню у 2004 році фонду заробітної плати на 22,7 % цей вплив вдалося мінімізувати [1]. Середнє значення показника фіскальної ефективності податку з доходів фізичних осіб в Україні за 2001—2008 рр. становить 4,8 %. Якщо порівняти значення цього показника з аналогічними показниками у світі, то воно буде близьким до таких країн, як Японія (4,7 %), Чеська Республіка (5,0 %), Греція (5,0 %) і Словацька Республіка (3,4 %). Найвища фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб — у Данії (26,0 %), Швеції (15,3 %), Ісландії (14,7 %), Фінляндії (14,3 %) — держава через податкову систему перерозподіляє значну частину ВВП та при цьому бере на себе фінансування більшості соціальних програм щодо підтримки населення.

У цілому тенденція динаміки надходжень податку в порівняльних цінах до бюджету й реальної заробітної плати має стохастичний характер. Так, у 2002-му, 2005-му та 2006 рр. зниження темпів зростання реальної заробітної плати супроводжувалося підвищенням темпів збільшення надходжень податку до бюджету, а у 2004-му навпаки — темпи реальної заробітної плати зросли, а реальні надходження до бюджету зменшилися (табл. 1).

Таблиця 1

**ДИНАМІКА НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ
ТА ЧИННИКІВ, ЩО НА НЕЇ ВПЛИВАЮТЬ, у 2000 — I півріччі 2009 рр.**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	II квартал 2009
Податок з доходів фізичних осіб, млн грн	6377,7	8774,9	10823,9	13521,3	13244,5	17325,2	22791,1	34782,1	45895,8	21174,8
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	230,1	311,1	376,4	462,3	589,6	806,0	1041,1	1351	1806	1840
Темпи зростання номінальної заробітної плати, % до попереднього року	129,6	135,2	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	105,8
Індекс реальної середньомісячної заробітної плати, %	103,6	120,4	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	89,9

Джерело: розраховано за даними: Міністерства економіки (www.me.gov.ua), Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua); Національного банку України (www.bank.gov.ua).

Як свідчать дані щодо податкового навантаження на доходи населення за їх видами, найбільше податкове навантаження припадає на доходи, одержані у вигляді заробітної плати, тобто більшу питому вагу вилучень доходів у населення у вигляді податків мають менш заможні верстви населення, оскільки вони фактично не отримують пасивних доходів і основним джерелом їхнього статку є заробітна плата. Крім того, єдина ставка податку на доходи фізичних осіб є відчутнішою в незначних доходах населення, ніж у доходах, вищих за середні показники по країні. Запровадження плоскої шкали оподаткування призвело до збільшення податкового тягара на осіб, що отримують доходи нижче прожиткового мінімуму, а податкове навантаження на громадян з доходами понад 1 тис. грн зменшилося на 20—27 % [3]. Таку ситуацію не можна визнати справедливою, оскільки цим узаконюється майнове розшарування населення.

Таким чином, основну мету введення плоскої шкали оподаткування — виведення доходів з тіні та підвищення надходжень до бюджету — фактично не досягнуто. Разом з тим, це призвело до падіння надходжень до державного бюджету, для заміни яких, зазвичай, вдаються до підвищення непрямих податків (ПДВ та акцизів). З огляду на те, що непрямі податки більшою мірою перекладаються на малозабезпечені верстви населення, таку систему проблематично визнати як соціально справедливою.

За висновками експертів введення плоскої шкали податків призводить до того, що тіньові доходи залишаються в «тіні», а основними платниками залишаються середньо та малозабезпечені групи населення. Як основні негативні наслідки введення єдиної ставки податку (13 та 15 %) експерти та науковці відзначають те, що:

- основний тягар податкового тиску переходить на бідні та малозабезпечені верстви населення;
- багаті та надбагаті сплачують відносно своїх доходів мізерні податки при існуючій диференціації доходів вона збільшується, призводячи до дестабілізації та дезінтеграції суспільства;
- зростаючі доходи багатих і надбагатих не використовуються на розвиток підприємництва, а ідуть на споживання вузького прошарку населення та вивозяться за кордон.

На користь вірності наших думок свідчить той факт, що у країнах з розвинутою економікою «старого світу» використовується прогресивне оподаткування, з максимальною ставкою сплати податку значно вищою, ніж в Україні: у Великобританії — 40 %, у Франції — 48, Німеччині — 42, Австрії — 50, Данії — 59 % [7].

У соціально-економічних умовах, що склалися в країні, низка фахівців схиляється до необхідності переходу від нині чинної до прогресивної шкали оподаткування фізичних осіб. На думку науковців Інституту демографії та соціальних досліджень в Україні доцільно ввести прогресивну шкалу оподаткування доходів населення зі ставками залежно від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також звільнити від оподаткування низьких доходів шляхом запровадження ставки оподаткування на рівні 10 % з доходів від 2 до 10 прожиткових мінімумів, 20 % — з доходів від 10 до 20 мінімумів, 25 % — з доходів від 20 до 40 мінімумів, 30 % — з доходів від 40 прожиткових мінімумів, що відповідає тенденціям економічно розвинених країн [2].

Необхідність впровадження в Україні прогресивної шкали оподаткування обумовлюється наступними факторами. Як ви-

явили результати статистичного спостереження життя умов домогосподарств, високодоходні групи населення України не схильні до заощаджень та інвестування коштів у вітчизняну економіку, а орієнтуються на вивіз капіталу за кордон та споживання імпоротної продукції. При скороченні виробництва і зниженні доходів у більшості населення до фізіологічного мінімуму відбувається різке зниження якості трудового потенціалу, через одночасне скорочення споживання послуг освіти, охорони здоров'я. У свою чергу підвищення рівня доходів низькооплачуваних груп населення, орієнтованих на споживання вітчизняних товарів та послуг, буде стимулювати розвиток виробництва, інвестиційну активність і зростання зайнятості, а отже і підвищення доходів населення. При цьому зважений та науково-обґрунтований підхід до розподілу доходів шляхом оподаткування є психологічно важливо позитивним фактором. Зростання диференціації доходів призводить до посилення протидії реформам з боку низькодоходних, але високоосвічених груп населення, зростання соціальної напруги.

Для оцінки впливу прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб на розшарування населення по рівню доходів можливі варіанти такої шкали за умови збереження існуючої структури доходів та розшарування населення за доходами. З цією метою здійснимо аналіз можливої зміни диференціації доходів населення України, базуючись на звітних даних про розподіл доходів населення за 2008 р. Основним припущенням, що було нами застосовано, це те, що доходи, які підглядають оподаткуванню, є загальними доходами у базі обстеження домогосподарств.

Так, маючи розподіл населення за доходами за одинадцятью групами, зазначимо, що населення, яке потрапило до групи з доходами нижчими за 75 % медіанного рівня загальних доходів, є бідними, тому для перших трьох груп не доцільно застосовувати будь-які податки з доходів. Для наступних груп населення нами запропоновано три варіанти прогресивної шкали.

Так, за першим варіантом (табл. 2) ми розглядаємо такі ставки оподаткування які зростають поступово і характеризуються тим, що для бідних, низькодоходних та середніх верств населення (із середнім рівнем доходів за сукупністю обстежених домогосподарств) рівень оподаткування є нижчим ніжсучасний, від 0 % до 10 %, для наступних дохідних страт рівень оподаткування зростає до 20 відсотків.

Таблиця 2

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ ШКАЛИ ОПОДАТКУВАННЯ**

Всі населення	Середній рівень загальних доходів (в розрахунку на 1 члена домогосподарства за місяць, грн)	Питома вага платників податку у групі	I варіант				II варіант				III варіант							
			Ставка податку, %				Ставка податку, %				Ставка податку, %							
			Середньомісячний дохід після оподаткування, грн	рік запровадження податку	1	2	3	4	Середньомісячний дохід після оподаткування, грн	рік запровадження податку	1	2	3	4	Середньомісячний дохід після оподаткування, грн	рік запровадження податку	1	2
			0	256,6	256,6	256,6	256,6	256,6	0	256,6	256,6	256,6	256,6	0	256,6	256,6	256,6	256,6
до 300	256,57	0,9	0	256,6	256,6	256,6	256,6	256,6	0	256,6	256,6	256,6	256,6	0	256,6	256,6	256,6	256,6
300, 1—480	404,57	6,1	0	404,6	404,6	404,6	404,6	404,6	0	404,6	404,6	404,6	404,6	0	404,6	404,6	404,6	404,6
480, 1—660	578,70	15	0	578,7	578,7	578,7	578,7	578,7	0	578,7	578,7	578,7	578,7	0	578,7	578,7	578,7	578,7
660, 1—840	748,39	19,5	7	696,0	647,3	602,0	559,8	602,0	10	673,6	606,2	545,6	491,0	10	673,6	606,2	545,6	491,0

840,1—1020	922,35	18,2	7	857,8	797,7	741,9	690,0	10	830,1	747,1	672,4	605,2	10	830,1	747,1	672,4	605,2
1020,1—1200	1103,52	12,7	10	993,2	893,8	804,5	724,0	15	938,0	797,3	677,7	576,0	15	938,0	797,3	677,7	576,0
1200,1—1380	1284,92	9,3	10	1156,4	1040,8	936,7	843,0	15	1092,2	928,4	789,1	670,7	15	1092,2	928,4	789,1	670,7
1380,1—1560	1452,71	5,9	15	1234,8	1049,6	892,1	758,3	18	1191,2	976,8	801,0	656,8	15	1234,8	1012,5	830,3	680,8
1560,1—1740	1646,82	3,7	15	1399,8	1189,8	1011,4	859,7	18	1350,4	1107,3	908,0	744,6	18	1350,4	1107,3	908,0	744,6
1740,1—1920	1822,45	2,6	20	1458,0	1166,4	933,1	746,5	25	1366,8	1025,1	768,8	576,6	20	1458,0	1093,5	820,1	615,1
понад 1920	2486,36	6,1	20	1989,1	1591,3	1273,0	1018,4	25	1864,8	1398,6	1048,9	786,7	30	1740,5	1305,3	979,0	734,3
Коефіцієнт диференціації	7,5			6,02	4,81	3,85	3,08		5,64	4,23	3,17	2,38		5,27	3,95	2,96	2,22
<i>75 % медіанного рівня загальних доходів, в розрахунку на 1 члена домогосподарства за місяць, грн = 596,4</i>																	

Для другого варіанта характерним є незмінна нульова ставка для бідних верств населення, шоста, сьома — ставка залишається незмінною порівняно із сьогоднішнім, наступні дві групи рівень оподаткування 18 % і для найдоходніших — рівень оподаткування доцільно збільшити до 25 %. Тобто податкові надходження до бюджету збережені за рахунок перерозподілу податкового навантаження між бідними та середньо дохідними та багатими. Третій варіант є поєднанням першого та другого, але розмір ставок є більшим, тобто для найдоходніших ми розглядаємо вищі ставки до 30 % загального доходу.

Проаналізувавши отримані результати, ми дійшли висновку про найвищий ефект від запровадження другого варіанту прогресивної шкали оподаткування, що пояснюється насамперед збереженням (не зменшенням) дохідної частини бюджету із одночасним суттєвим зниженням рівня диференціації доходів, тобто податковий тягар є перерозподілений між бідними та багатими stratami населення. На наш погляд, ставки оподаткування доцільно прив'язувати до розміру отриманого доходу у прожиткових мінімумах (ПМ), як одного з орієнтирів та кількісних параметрів бідності (табл. 3). Так, умовний розподіл за доходами у шкалі бідний — багатий, дозволив нам визначити можливі рівні оподаткування.

Таблиця 3

**ПРОПОНОВАНА ПРОГРЕСИВНА ШКАЛА
ОПОДАТКУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ**

Назва страти населення	Рівень доходів	Шкала оподаткування
Бідні	Мінше 1 ПМ	0 %
Низькодохідні	1ПМ — 2ПМ	10 %
Середньодоходні	$\geq 2\text{ПМ} — 10\text{ ПМ}$	10 % 2 ПМ + 15 % із суми більшої ніж 2 ПМ
Забезпечені	$\geq 10\text{ ПМ} — 20\text{ ПМ}$	10 % 2 ПМ + 15 % із суми більшої ніж 2 ПМ та 18 % із суми більшої ніж 10 ПМ
Багаті	$\geq 20\text{ ПМ}$	10 % 2 ПМ + 15 % із суми більшої ніж 2 ПМ + 18 % із суми більшої ніж 10 ПМ + 25 % із суми більшої ніж 10 ПМ

На наш погляд, така шкала дозволить, з одного боку, забезпечити наповнення бюджету, з іншого — зменшити диференціацію доходів населення.

Висновки. В умовах України запровадження пропорційного податку було обмежено скороченням податкової ставки та певним розширенням видів доходів, які включаються до бази оподаткування. Таке реформування забезпечує зниження податкового навантаження, але цього не достатньо для забезпечення необхідного рівня прогресивності, а отже — вертикальної справедливості оподаткування. Необхідність реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб є реальією сьогодення, що відіграватиме суттєву роль у зниженні соціального напруженні та забезпеченні соціальної справедливості.

Література

1. *Архангельский Ю., Радзівєвський О., Алексєєв А.* Бідність, податки та економічне зростання // Економіка України. — 2006. — № 5. — С. 65.
2. Національна стратегія розвитку «Україна -2015» — http://uf.org.ua/books/4313166_Strateg%20nov-ost%20230109.pdf
3. *Скрипник А.* Фіскальні та соціальні наслідки переходу до пласкої шкали оподаткування доходів фізичних осіб // Економіка України. — 2006. — № 12. — С. 16. — 19.
4. *Соколов А. А.* Теория налогов. — М.: Финансовое издательство НКФ СССР, 1928 — с. 87—88.
5. Учебник финансового права // Иловайский С. И. — Одесса, 1904 г. // www.allpravo.ru
6. Экономика налоговой политики: Пер. с англ. / Под ред. М. П. Девере. — М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 2001. — С. 131.
7. European Commission http://europa.eu.int/comm/index_en.htm
8. *Hall R., Rabushka A., Armey D., Eisner R., Stein H.* Fairness and efficiency in the flat tax, Washington: the AEI Press, 1996. — p. 46.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2010 р.

УДК 331.55

Ю. М. Галустян, канд. соціол. наук,
провідний наук. співробітник ДУ «Інститут
економіки та прогнозування НАН України»

ГЕНДЕРНА МОБІЛЬНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено аналізу гендерних особливостей трудової мобільності на ринку праці, визначаються чинники, які впливають на формування потоків трудової мобільності. Охарактеризовано причини економічної, територіальної та галузевої трудової мобільності з урахуванням гендерного чинника, представлено переміщення, які спостерігаються в системі потоків трудової мобільності.